

УДК 338.45: 332.146.658

Денисенко С. А.,

здобувач кафедри обліку і аудиту Академії муніципального управління

УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДТВОРЮВАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ ЗА НАСЛІДКАМИ РЕАЛІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ

Обґрунтовано методичний підхід до формування регіональної податкової політики через механізм податкового планування виробничо-економічних систем відповідно до стратегічних податкових орієнтирів відтворення потенціалу регіонів. Це дало змогу визначити етапи розробки механізму податкового планування зобов'язань суб'єктів господарювання регіонів, що передбачають проведення комплексних заходів у сфері податкового обліку з виділенням засобів організаційно-економічного впливу, визначенням цільового орієнтиру відтворення потенціалу виробничо-економічної системи, методів податкової оптимізації та критеріїв оцінювання ефективності функціонування інструменту регіонального податкового менеджменту.

Ключові слова: стратегічний потенціал, відтворення, податкова політика, засоби, регіональна економічна система, регулювання, принципи, оподаткування, розвиток.

Предложено методической подход до формирования региональной налоговой политики через механизм налогового планирования производственно-экономических систем в соответствии со стратегическими налоговыми ориентирами воспроизводства потенциала региона. Это дало возможность определить этапы разработки механизма налогового планирования обязательств субъектов ведения хозяйства, которые предусматривают проведение комплексных мероприятий в сфере налогового учета с выделением средств организационно-экономического влияния, определением целевого ориентира воспроизводства потенциала производственно-экономической системы, методов налоговой оптимизации и критериев оценивания эффективности функционирования инструмента регионального налогового менеджмента.

Ключевые слова: стратегический потенциал, воспроизводство, налоговая политика, средства, региональная экономическая система, регулирование, принципы, налогообложения, развитие.

It is offered to methodical approach to forming of regional tax policy through the mechanism of the tax planning of the production-economic systems in accordance with strategic tax purposefulness of recreation the potential of regions. It enabled to define design of mechanism of the tax planning of obligations of subjects times ménages of regions, which foresee the lead through of complex measures in the field of the fiscal accounting with the selection of facilities of organizationally economic influence, determination of having a special purposefulness of recreation the development of the production-economic system, methods of tax optimization and criteria of evaluation of efficiency are functioning of regions instrument of tax management.

Keywords: strategic potential, recreation, tax policy, facilities, regional economic system, adjusting, principles, taxations, development.

Постановка проблеми. Регулювання податковими зобов'язаннями у регіональних економічних системах для відтворення їх стратегічного потенціалу – це бізнес-процес, який припускає створення податкового відділу бізнес-підрозділу, для чого необхідні додаткові фінансові кошти. В цих умовах, саме принциповий підхід до регулювання, що включає три основні складові, визначається рівнем реінжинірингу виробничо-економічних систем: а) стратегічне планування: вирішення питань вироблення та реалізації податкової стратегії підприємства відповідності з регіональними інтересами; трансфертне ціноутворення; управління ризиками; контроль податкової складової при ключових міжрегіональних та міжнародних операціях; б) поточна діяльність: дотримання чинного законодавства і підготовку податкової звітності; бюджетування і прогнозування; внутрішній аудит; в) адміністративні функції: аналіз ефективності податкових підрозділів; розробка й контроль виконання особистих перспективних планів співробітників; оцінці їх відповідності стратегії регіонального розвитку, розробці системи мотивації. Проте потребують ґрунтовного наукового підходу дослідження теоретико-методичних засад розвитку регіональної податкової політики в умовах побудови вітчизняної моделі відтворення потенціалу економічних систем на регіональному рівнях.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням проблем, пов'язаних з побудовою ефективною податкової системи в Україні, та питань удосконалення процесу регенерації потенціалу регіонів займалися О. М. Алімов, Н. І. Балдич, В. М. Геєць, О. Д. Данілов, А. Я. Кізима, Т. І. Єфименко, Б. Є. Кваснюк, С. В. Львовичкін, Ю. Г. Лисенко, Т. В. Меркулова, Л. Л. Тарангул, О. В. Царенко, Ф. О. Ярошенко та ін. Водночас залишаються недостатньо дослідженими питання формування регіональ-

ного податкового механізму та визначення податкових важелів регулювання відтворювальних процесів, вибору засобів реалізації регіональної податкової політики й обґрунтування механізму відтворення потенціалу в регіональних економічних системах. Саме це і визначило актуальність теми дослідження.

Мета і завдання дослідження є удосконалення методичного підходу до формування системи регулювання відтворювальних процесів у контексті реалізації регіональної податкової політики із розробкою механізму податкового планування виробничо-економічних систем відповідно до стратегічних орієнтирів відтворення ресурсів.

Виклад основного матеріалу. Коло питань, що входять в кожну з вище перелічених складових може змінюватися залежно від багатьох чинників: розміру підприємства, стратегії відтворення на ринку, загальної політичної й економічної ситуації тощо. Набір функцій конкретного податкового підрозділу визначається насамперед рівнем інвестицій підприємства в його модернізацію та регенерацію стратегічного потенціалу.

Вибір оптимального поєднання (побудови) форм правовідносин, а також можливих варіантів їх співвідношення в рамках законодавства з метою спрямованої дії на елементи оподаткування та визначення розміру податкових зобов'язань і визначає суть податкового планування [3]. Відповідно, під податковим плануванням маємо на увазі процес визначення та формування розміру податкових зобов'язань суб'єкта господарювання, що здійснюється шляхом вибору оптимального поєднання (побудови) різних варіантів здійснення підприємницької діяльності та розміщення активів і спрямований на досягнення якомога нижчого рівня тих, що виникають при цьому податкових зобов'язань. На думку автора, саме право вибору, яке законодавчо надане платникові податків державою, зумовлює можливість податкового планування на рівні суб'єкта господарювання.

Оптимізація оподаткування припускає мінімізацію податкових виплат та недопущення штрафних санкцій з боку фіскальних органів у кожен певний момент часу. Оптимізація податкової політики виробничо-економічних систем дозволяє уникнути переплати податків, що дуже важливе з погляду тимчасової вартості грошей [1].

Сьогодні існує низка соціально-економічних чинників відтворення розвитку потенціалу, що визначають податкове планування як умову ефективного розвитку виробничо-економічних систем [2].

По-перше, податкова оптимізація, яка є методом раціонального податкового планування, дозволяє виробничо-економічним системам у короткі терміни отримати додаткові джерела фінансування довгострокових програм розвитку для відновлення потенціалу.

По-друге, сьогодні існує правова невизначеність, що пов'язана з можливою зміною ставки та бази оподаткування, наприклад, з ПДВ. У виробничо-економічних системах, що здійснюють податкове планування, як правило, формується збалансована, пов'язана з іншими аспектами діяльності система податкового планування, що дозволяє моделювати фінансовий ефект від конкретних управлінських рішень для відтворення стратегічного потенціалу. Тому при внесенні змін до податкового законодавства такі компанії раніше за інших пристосовуються до нових умов, уникаючи додаткових витрат, пов'язаних із адаптацією господарської діяльності до нового режиму оподаткування та отримують конкурентні переваги.

По-третє, практика податкового планування на підприємствах України свідчить про значні резерви ефективної оптимізації оподаткування для збільшення фінансових результатів.

Сукупність вищеперелічених чинників визначає актуальність створення та впровадження системи податкового планування.

Ґрунтуючись на принципах системного та програмно-цільового підходів, автором запропонована методика формування системи регіонального податкового планування, що включає у виробничо-економічні системи для відтворення стратегічного потенціалу декілька етапів.

1 етап. Цілі податкового планування співвідносяться з стратегічними пріоритетами та інтересами підприємства, галузей, що входять до регіонального господарського комплексу, з витратами на його проведення та з вагомістю податкового тягаря. Податкове планування є однією зі складових процесу фінансового планування. Воно доступне будь-якому платникові податку, але здійснювати його потрібно не після здійснення будь-якої господарської операції або закінчення податкового періоду, а до цього.

2 етап. Наступним етапом податкового планування в компанії є аналіз всіх наданих податковим законодавством пільг, їх використання при визначенні бази оподаткування, при перерахуванні податкових платежів до бюджету. Теоретично пільги – це спосіб держави стимулювати ті напрями діяльності та сфери економіки, які необхідні суспільству через їх соціальну значущість або із-за неможливості державного фінансування. Податкове законодавство передбачає різні пільги: звільнення від сплати податків окремих осіб або категорій платників; зниження податкових ставок; цільові податкові пільги, включаючи податкові кредити (відстрочення стягування податків) та інші. Визначено, що більшість пільг досить

суворо лімітує сегмент їх використання. Саме з урахуванням результатів аналізу повинен складатися план використання пільг з обраних податків.

3 етап. Далі класифікуються податки з метою їх мінімізації. Критерієм класифікації податків з метою їх мінімізації є положення податку щодо собівартості виробленої продукції (наданих послуг) підприємства, галузей, що входять до регіонального господарського комплексу. Відповідно до цього всі податки підрозділяються:

1. Податки, що знаходяться у складі собівартості. Зменшення таких податків призводить до зниження собівартості та до збільшення податку на прибуток. У результаті ефект від мінімізації таких податків є, але він частково гаситься збільшенням податку на прибуток.

2. Податки, що знаходяться поза собівартістю (ПДВ). Мінімізація виплат з ПДВ полягає не тільки в мінімізації виручки (з якою сплачується ПДВ), але і максимізація ПДВ, який йде у залік (ПДВ виплачений усім постачальникам за ланцюжком) та відшкодовується (компенсуються) компанії;

3. Податки, що знаходяться над собівартістю (податок на прибуток). Для цих податків варто прагнути до зменшення ставки і формального зменшення бази оподаткування;

4. Податки, що виплачуються з чистого прибутку. В цьому випадку також прагнуть до зменшення ставки й бази оподаткування.

Розрізняють зовнішнє та внутрішнє податкове планування. В основі такого поділу автором визначено податкове середовище та податкові ризики.

Всередині національних меж податкове середовище і податкові ризики для всіх платників податків приблизно однакові. При зовнішньому плануванні необхідно враховувати такі чинники: організаційно-правова форма компанії, її організаційна структура, можливі варіанти розміщення капіталів, інвестиційна політика, фінансування коротко- і довгострокових проектів.

Зовнішнє планування може здійснюватися декількома методами [4]:

– заміни податкового суб'єкта, що ґрунтується на використанні такої організаційно-правової форми ведення бізнесу, у відношенні якої діє найбільш сприятливий режим оподаткування. Наприклад, включення у бізнес-схему благодійних компаній;

– заміни виду діяльності, що припускає перехід на здійснення таких видів діяльності, які оподатковуються у меншому ступені, в порівнянні з тими, які здійснювалися;

– заміни податкової юрисдикції, яка полягає в реєстрації організації на території, що представляє при визначених умовах пільгове оподаткування. Вибір місця реєстрації (території та юрисдикції) важливий за умови неоднорідності території.

Податкове законодавство надає суб'єкту оподаткування чимало можливостей для зниження податкових платежів шляхом внутрішнього планування.

4 етап. Вибір методів оптимізації податкових платежів та складання оптимізаційних схем. При виборі методів оптимізації податкових платежів потрібно оцінювати їх ризиковану складову з погляду невідзначеності норм законодавства. Найбільш безпечними способами оптимізації є раціональна організація облікової та податкової політики підприємства, вмиле використання пільг та відстрочень, перехід на спрощену систему оподаткування тощо. Ризикованими варіантами є використання договірних схем, а також пропусків, недомовленостей та неоднозначного трактування у законодавстві.

Жоден з методів сам по собі не приносить успіху в податковому плануванні. Використовуючи різні методи, можна скласти оптимізаційні схеми з урахуванням всіх податкових особливостей.

5 етап. Будь-яка схема перед впровадженням перевіряється на відповідність декільком критеріям: розумності, ефективності, вимогам законодавства, автономності, надійності, нешкідливості [5]. Так, ефективність – це повнота використання у схемі усіх можливостей мінімізації податків. Відповідність вимогам закону – облік усіх можливих правових наслідків використання схеми, продуманість механізмів реагування на зміну чинного законодавства або на дії податкових органів. Автономність – схема розглядається з погляду складності в управлінні, підконтрольності в застосуванні та складності в реалізації. Надійність – це стійкість схеми до зміни зовнішніх і внутрішніх чинників, зокрема до дій партнерів з бізнесу. Нешкідливість припускає уникнення можливих негативних наслідків від використання схеми всередині підприємства.

Кінцевою метою оптимізації при внутрішньому податковому плануванні є збільшення фінансових ресурсів підприємства або шляхом зменшення величини стягнення податків, або шляхом відстрочення виплати податків у часі.

Зменшення абсолютної величини стягнення податків може досягатися через дію на податкову базу, або на ставку оподаткування. Це забезпечується використанням наявних пільг у рамках чинного законодавства, а також нетрадиційних схем розрахунків, що дозволяє уникнути частини податків.

Пільги – один із найважливіших інструментів податкового планування. Відстрочення виплати податків ґрунтується на тимчасовій вартості грошей. Особливо це відчутно в умовах інфляції, тому в сьогоднішніх умовах національної економіки другий спосіб знову є досить актуальним для вітчизняних підприємств. Відстрочення виплати податків у часі проводиться за допомогою варіювання фіктивними товарно-фінансовими потоками, що означає, що реальна господарська діяльність підприємства залишилася незмінною, а змінюється лише правила ведення обліку на підприємстві (наприклад, використання концепції «податкового щита») [7].

Основним методом здійснення політики з оптимізації оподаткування для юридичної особи – платника податків є вибір облікової політики. Облікова політика – це встановлений податковим законодавством набір альтернатив із відображення у бухгалтерському обліку підприємства господарських операцій, активів і зобов'язань, витрат і фінансових результатів. Потрібно чітко розуміти, що податковим законодавством встановлений і сам перелік господарських операцій, що входять в облікову політику, та можливі альтернативи в рамках конкретного виду операцій з цього переліку. Облікова політика підприємства на поточний рік зазвичай оформляється у вигляді внутрішнього нормативного акту, що фіксує вибрані альтернативи. Правильний вибір облікової політики для цілей оподаткування зводиться до вибору оптимального варіанта зі спектру, запропонованого чинним законодавством. Оскільки серед дозволених законодавством варіантів ведення обліку, один варіант може мати перевагу перед іншим при нарахуванні податків, при тому, що реальні господарські операції підприємства залишаються незмінними.

Необхідно зазначити, що більшість методів облікової політики, використовуваних у цілях податкової економії, впливають на час виплати податків, тобто ефект досягається через відстрочення податкових платежів.

Податкове планування спрямоване на зменшення у рамках чинного законодавства податкового тягаря та відстрочення виплати податків за часом. Завданням же оперативного обліку та планування є досягнення максимальної прозорості й достовірності відображення господарських операцій підприємства у фінансовій та виробничій бухгалтерії. Тому необхідно знайти збалансоване рішення з урахуванням конкретної специфіки компанії. Наприклад, при виборі методу списання товарно-матеріальних витрат у виробництво. Найбільш ефективним методом з погляду оподаткування є ЛІФО, коли першими у виробництво списуються запаси з числа останніх надходжень на склад. До речі, з 2010 року використання цього методу списання запасів законодавчо призупинено. Зрозуміло, що в умовах інфляції це призводить до збільшення собівартості випуску та реалізації і, відповідно, зменшення величини оподаткування прибутку. Найбільш же ефективним методом з погляду простоти та достовірності є списання за середньозваженою і, наприклад, для низки середніх та великих підприємств із значною номенклатурою товарно-матеріальних запасів та одночасно достатньо невисокою часткою поточних матеріальних витрат у собівартості, часто вибір ЛІФО як метод обліку списання товарно-матеріальних цінностей є невиправданим – додаткові витрати ведення обліку, що з'являються, переважають податкову економію [6]. Таким чином, вибір облікової політики підприємства регіонального господарського комплексу на поточний рік повинен супроводжуватися розрахунками вигод, що з'являються, і витрат за кожним можливим варіантом.

З'ясовано, що одним із завдань податкового планування є недопущення застосування штрафних санкцій з боку податкових органів, щоби більше, залучення керівників і співробітників організації до кримінальної відповідальності. Питання про необґрунтовані санкції вирішується, як правило, в ході попередніх переговорів з податковими органами або у судовому порядку. Для того, щоб успішно відбивати аргументи податкових органів в обох випадках, на підприємстві насамперед повинен бути ефективний податковий облік і контроль (а у випадку, якщо на підприємстві окремий податковий облік відсутній, то бухгалтерський облік).

Саме тому, на наш погляд, питання щодо організації податкового та бухгалтерського обліку одночасно є найважливішим питанням податкового планування. У цьому плані податковий облік і контроль є технологічним підходом до податкового планування [3].

Проте існує чимало методів гнучкого податкового планування, що не фіксуються обліковою політикою підприємства, і тому з погляду податкової економії є дуже ефективними, оскільки підприємство може їх використовувати на свій розсуд і застосовувати їх у момент «найвищої ефективності».

Одним із тривіальних та найбільш часто використовуваних методів податкової оптимізації є зниження оподаткування прибутку за рахунок застосування прискореної амортизації або переоцінки основних засобів. Так, якщо можливості для прискореної амортизації в Україні невеликі, то переоцінка основних засобів є достатньо ефективним способом економії податку на прибуток і податку на майно.

Серед загальних методів можна також виділити розробку контрактних схем. Контрактна схема дозволяє оптимізувати податковий режим при здійсненні конкретної операції. Це стає можливим: по-перше,

при використанні платником податків у контрактах ясних та чітких формулювань, а не загальноприйнятих типових; по-друге, при використанні декількох договорів, що забезпечують одну операцію. Все це дозволяє вибрати оптимальний податковий режим здійснення конкретної операції з урахуванням графіка надходжень та витрачання фінансових і товарних потоків.

До найбільш значущих схем податкової економії, на наш погляд, належить термін оформлення господарських операцій. Суть цієї схеми оптимізації податків полягає в тому, що базою оподаткування для багатьох платежів є індикатор (прибуток, обсяг реалізації, балансова вартість майна тощо), який взятий на певну дату (або за певний період). Отже, варіюючи термінами оформлення господарських операцій, можна «змістити» податкові платежі на пізніший термін, у наступний звітний період. Так, для відстрочення сплати ПДВ та експортних митних зборів доцільним є процес перенесення «прикордонних» операцій на наступний звітний період (наприклад, надходження виручки на розрахунковий рахунок за узгодженням із покупцем не 31 березня, а 1 квітня).

З податку на прибуток додатково до здійснення «прикордонних» операцій буває вигідно занижувати величину передбачуваного прибутку за квартал, на підставі якої розраховуються авансові платежі в бюджет, оскільки величина штрафів податкової інспекції, що сплачуються після закінчення кварталу, найчастіше менше поточних відсоткових ставок за короткостроковими кредитами на суму авансових перерахувань (фактично в цьому випадку підприємство отримує короткостроковий безвідсотковий кредит) [5].

Одним із спеціальних методів податкової оптимізації є метод так званого «податкового щита» («tax shield»). Суть концепції «податкового щита» полягає у збільшенні добробут акціонерів компанії за рахунок раціонального залучення і використання позикових засобів. Використання позикових засобів підвищує віддачу на вкладений власний капітал, якщо відсоток із залучення засобів менше, ніж відсоток з їх розміщення. Проте одночасно знижується рівень фінансової стабільності фірми – показники ліквідності та платоспроможності. Раціональне залучення позикових засобів означає, що ефективність їх використання перевищує негативний вплив на ліквідність компанії.

З погляду податкового планування різні категорії пасивів компанії (власні засоби, з одного боку, та різні категорії позикових засобів, тобто зобов'язання, з іншого боку) надають різний ефект на оподаткування підприємства. Відсотки із залучення засобів, в більшості випадків, належить до собівартості продукції, тоді як дивіденди акціонерам виплачуються з чистого прибутку. Отже, заміщення частини власного капіталу позиковим у сукупних пасивах компанії приводить до економії на податках. Власне цей непрямий ефект і становить раціональне зерно застосування концепції «податкового щита». Отже, залучення позикових засобів надає не тільки безпосередній ефект на добробут акціонерів шляхом розширення ресурсної бази підприємства, але і непрямий податковий ефект через зниження відрахувань до бюджету та у позабюджетні фонди.

Позикові засоби компанія може привернути двома основними способами: 1) банківське кредитування; 2) випуск цінних паперів (облігацій, звичайних та привілейованих акцій).

Найбільш прийнятними способами залучення позикових засобів для підприємства є отримання банківського кредиту або випуск акцій, оскільки в першому випадку підприємство, включаючи відсотки за кредит у собівартість, отримує економію з податку на прибуток, але погіршує показники ліквідності, а в іншому – отримує позикові кошти практично з безвідсотковому кредиту, оскільки дивіденди за акціями можуть і не сплачуватися (їх виплата і розмір залежать від рішення зборів акціонерів).

При розгляді переваг та недоліків кредитного фінансування і емісії акцій представляється, що кредитування більш вигідно з погляду податкової економії (відсотки по кредиту знижують податок на прибуток), але при цьому погіршує ліквідність, оскільки є терміновим і безумовним зобов'язанням підприємства. З іншого боку, для крупних компаній іноді буває життєво необхідно регулярно нараховувати і виплачувати дивіденди за звичайними акціями, щоб попередити їх «скидання» міноритарними акціонерами й тим самим не допустити скупку контрольного пакета акції компанії третьою особою. За такої ситуації частина власного капіталу представлена у вигляді звичайних акцій, що розміщені серед дрібних акціонерів «de facto» є терміновим зобов'язанням компанії і практично нічим не відрізняється від кредитного залучення засобів. У цьому випадку кредитове залучення фінансування при рівності «вартості залучення» (у одному випадку відсоток за кредитом, а в іншому – виплата дивідендів) має безперечний пріоритет перед емісією акцій, оскільки зменшує базу оподаткування компанії при обчисленні податку на прибуток.

Податковий аспект і при побудові облікової політики, і при виборі варіанта залучення засобів є лише одним зі складових власників фірми, що діють на добробут, і, отже, завданням аналітика є ухвалення збалансованого рішення з урахуванням всіх пов'язаних чинників, а не тільки виходячи з цілей подат-

кової економії. При цьому вибір рішення часто залежить від індивідуальної специфіки підприємства, галузей, що входять до складу регіонального господарського комплексу.

Висновки. Отже, автором визначено етапи механізму податкового планування зобов'язань суб'єктів господарювання регіонів, що передбачають проведення комплексних заходів у сфері податкового обліку з виділенням засобів організаційно-економічного впливу для відтворення стратегічного потенціалу, визначенням цільового орієнтуру розвитку виробничо-економічної системи, методів податкової оптимізації та критеріїв оцінювання ефективності функціонування інструменту податкового менеджменту у відтворювальному процесі. Крім цього, за вказаними методами податкова оптимізація може бути класифікована таким чином: оптимізація через облікову та податкову політику організації; заміна або розділення правовідносин; безпосередня дія на об'єкт оподаткування шляхом його зміни або скорочення його кількісних характеристик; використання передбачених законом пільг та преференцій тощо.

Література:

1. Акофф Р. Акофф о менеджменте [текст] / Расселл Л. Акофф ; пер. с англ. под ред. Л. А. Волковой. – СПб. : Питер, 2007. – 448 с.
2. Геєць В. М. Стратегічне управління інноваційним розвитком підприємств регіону // Вісник Академії економічних наук України. – 2009. – № 1. – С. 95–99.
3. Єфименко Т. І. Основні напрямки трансформації податкової системи в Україні / Т. І. Єфименко // Фінанси України. – 2007. – № 9. – С. 9–13.
4. Куценко Т. Ф. Бюджетно-податкова політика регіонів [текст] / Т. Ф. Куценко. – К. : КНЕУ, 2006. – 508 с.
5. Квасовський О. Р. Проблеми наукової систематизації принципів оптимального оподаткування / О. Р. Квасовський // Фінанси України. – 2010. – № 2. – С. 105–108.
6. Податковий кодекс України // Відомості Верховної Ради (ВВР) [Електронний ресурс]. – 2010. – № 2755-VI. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
7. Тарангул Л. Л. Оподаткування та регіональний розвиток (теорія і практика) : [монографія] / Л. Л. Тарангул. – Ірпінь : Акад. ДПС України, 2009. – 286 с.